

OB ŠESTDESETLETNICI STAVKE V TOVARNI ŠEŠIR

Hitro minevajo leta, vendar se še prav dobro spominjam, kako se je pričenjalo delavsko gibanje proti izkoriščanju v tovarni Šešir. Bil sem še mlad – šolar in kot tak brezskrben, zato takrat nisem toliko razumel vseh dogajanj, kakor jih razumem danes.

Že leta 1933 so se delavci v tej tovarni organizirali pod vodstvom takratne Jugoslovanske strokovne zveze, ki je delovala v Ljubljani. Na sestanke, ki so večkrat bili kar pri nas doma, kot se spominjam, je iz Ljubljane prihajal neki gospod

Lombardo, ki je udeležence spodbujal k boju za delavske pravice. Dokler se organiziranost delavcev ni dovolj utrdila, so bili ti sestanki bolj tajni, kasneje pa čedalje bolj javni. Dobro se še spominjam množičnega sestanka v lesenem paviljonu na dvorišču gostilne »Na Plevni«. Mene in še eno mladinko so postavili pred vhod na cesto, in kdor je prišel na ta shod, sva mu pripela rdeč nagelj. Vhod na gostilniško dvorišče je bil pred gostilno ob vodnjaku, nad vhodom pa je med mlajčki na tabli visel napis: »Name-

Tovarna klobukov Šešir pred 2. svetovno vojno

sto grenkega pelina, nalijmo danes si kozarec vina«.

Prav dobro se tudi spominjam same stavke in kratkega pomanjkanja, saj so pri tem trpele vse družine delavcev, ker je usahnil tudi zaslužek, ki je družinam stavekajočih zagotavljal preživetje. Očetu sem večkrat v majhni kanglici nesel jesti v tovarno, kjer so bile straže stavekajočih, in to pač le tisto, kar smo imeli. Včasih le knajpovo kavo, oslajeno s saharinom, ker za sladkor ni bilo denarja, ter star vojaški kruh komis, ki smo ga poceni kupovali od vojakov iz škofjeloške vojašnice. Res težki so bili takratni časi!

Zdaj po šestdesetih letih živijo le še redki, ki so se temu boju takrat pridružili. Po smrti svojega očeta sem med raznimi njegovimi papirji v zapuščini našel številne dokumente, ki pričajo o tem dogodku, med njimi tudi njegov referat, ki ga je imel ob 50-letnici stavke in ki bolj natančno opisuje potek dogajanja:

Če hočemo ob 50. obletnici osvežiti spomin na stavko delavstva tovarne Šešir, ki se je začela 11. oktobra 1935 in se zaključila 11. novembra istega leta, moramo poseči nekoliko nazaj v zgodovino razvoja industrije v Škofji Loki in delavskega gibanja takoj po prvi svetovni vojni.

Tovarna Šešir je začela obratovati leta 1921. Do tedaj v Škofji Loki razen lesne industrije Dolenca in Heinriharja na Trati, ki sta zaposlovala mogoče skupaj 100 ljudi, ni bilo nobenega drugega pomembnejšega podjetja. Tovarna Šešir je že v začetku, po nekaj mesecih, zaposlovala čez 100 ljudi, malo pozneje pa tudi 250 delavcev. Šele v poznejših letih je začela naraščati lesna industrija in se je razvila tekstilna industrija v Predilnici in tovarni Thaler, tako da je v času začetka našega gibanja za združitev bilo na območju Škofje Loke in Trate zaposlenih približno 800 delavcev. Njihov položaj je bil prav v celoti odvisen od kapitalistov delodajalcev, kljub temu da so bile takrat že uza-

konjene nekatere pravice delavcev: tako 8 urni delovnik, plačevanje nadurnega dela in pravica delavstva do združevanja v strokovne organizacije. Vse to je bilo zapisano le na papirju ter se ni izvajalo prav nikjer, razen kjer je delavstvo to zahtevalo ter se za to borilo. Boj za delavske pravice je bil mogoč le tam, kjer je bilo delavstvo organizirano in enotno.

Delavstvo tovarne Šešir je že leta 1922 napravilo prvi korak k združitvi. To je bil sestanek delavcev, ki ga je organiziral in vodil delavec Tone Toman, ki nam je nakazal nekaj smernic, rekoč, da brez borbe ne bomo dosegli svojih pravic. Sklep sestanka je bil, da se organiziramo. Nekateri izmed delavcev, ki jim je bilo zaupano, da izvedejo organizacijo, pa so na žalost odpovedali sodelovanje; vodstvo podjetja je namreč nekatere med njimi pridobilo na svojo stran ter jih pregovorilo, da so v tovarni nastopali proti združevanju.

Tako je prva akcija za združitev propadla, vodstvo podjetja pa je organizatorja sestanka Toneta Tomana vrglo iz službe, tako da je ostal na cesti.

Delavstvo je ostalo prepuščeno na milost in nemilost delodajalcu. Tovarna Šešir je bila vedno sezoneke narave. V sezonah se je vedno delalo po deset, dvajset in tudi štirinajst ur dnevno brez kakega nadurnega plačila. V mrtvi sezoni so pa delavstvo odpuščali bodisi po obrazih ali po političnem vedenju delavcev. Vsaka najmanjša zamera pri vodečem kadru je v času pomanjkanja dela povzročila odpust prizadetega neglede na njegovo socialno stanje. Če je bilo med mrtvo sezono del delavcev poslanih na brezplačen dopust, se je to štel za ugodnost. Nestalnost zaposlitve je posebno prizadevala družinske očete, ki so imeli več otrok, in jih dostikrat postavljala v naravnost obupen položaj, posebno še, ker so bile plače tako nizke, da še samskemu delavcu niso zagotavljale eksistenčnega minimuma. Kakor delodajalec ni skrbel za

socialno stanje svojega delavca, tako so bile tudi higiensko-zdravstvene razmere v tovarni na zelo nizki ravni. Vsi oddelki so bili brez ventilacije in drugih higienskih naprav.

Tako se je tak mizerni in brezpravn položaj vlekel vse do leta 1933, ko je ponovno prišlo do zniževanja plač. Kljub ugodnemu času in napredovanju podjetja je delodajalec naenkrat vsem delavcem znižal plače za več kot 10% z utemeljitvijo, da kdor za znižano plačo noče delati, naj gre na cesto. Take neznosne razmere so pri naprednejših delavcih povzročile težnjo po obrambi svojih pravic.

V najstrožji tajnosti smo se zbrali in ugibali, kako bi uspešno izvedli organiziran odpor proti neopravičenemu zniževanju plač in preprečili razna šikaniranja in vsa prej omenjena zla. Ti tovariši smo bili: Tine Sever, Jakob Pinter, Anton Fojkar, Janez Martelak, Janko Šink, Polde Polenc, Franc Logonder, Alojz Malovrh, Stane Konič, Miha Škrli in Tone Pirc. Prosili smo takratno delavsko zbornico v Ljubljani za pomoč, zlasti pa, da naj nam pošlje zastopnika, s katerim bi se dogovorili o organiziranju delavstva. Delavska zbornica nam je poslala svojega zastopnika, ki smo mu razložili naše razmere ter ga prosili za nasvet in pomoč. Predlagal je, naj skličemo masovni sestanek vsega delavstva, ter nam obljubil, da bo poslal nanj tovariša, ki bo znal vsem navzočim dati poguma, da se bodo organizirali.

Dogovorili smo se, da bo sestanek 8. avgusta 1933, in sicer v vrtni lopi gostilne Plevna. Naša naloga je bila, na ta sestanek spraviti čim več delavcev. Vso akcijo smo skrbno skrivali pred vodstvom podjetja. Sestanek se je ob napovedanem času vršil ob navzočnosti dveh tretjin vseh delavcev. Iz Ljubljane je prišel zastopnik Jug. strokovne zveze, ki je predstavljal krščanske socialiste. Ta sestanek je bil za vse navzoče zelo zanimiv, ker je zastopnik Jug. strokovne zveze

potrdil pravico zahtevati od delodajalca vsaj to, kar delavstvu pripada po zakonu. Vendar je to možno le tedaj, če se večina delavstva organizira in pri svojih zahtevah povsod nastopa enotno. Takoj po sestanku smo se vsi navzoči organizirali. V naslednjih dneh smo pridobili še preostale delavce v tovarni, tako da je bilo, preden se je delodajalec dobro zavedel, kaj se med delavstvom dogaja, že 95% delavcev organiziranih.

Tako je bil ta prvi sestanek tudi prva revolucionarna iskra v tovarni Šešir, ki ni nikdar več ugasnila, in prvo znamenje prebujajoče se delavske zavesti, ki je napovedalo novo obdobje v zgodovini škofjeloškega delavstva, obdobje razrednih bojev, ki so se prav s tem dnem začeli.

Prva akcija organiziranega delavstva je bil boj za uveljavljene organizacije v podjetju. Postopoma smo delavci zahtevali in uveljavljali vse pravice, ki so nam po zakonu pripadale, a so bile do tedaj le napisane. Izposlovali smo plačevanje nadur in bolniškega tedna. Zelo pomembna pridobitev za delavce je bila vzpostavitev ustanove delavskih obratnih zaupnikov. Te zakonite pravice je bilo mogoče uveljaviti le počasi in z neštetimi posredovanji.

Na odločen odpor pa smo naleteli, ko smo postavili vprašanje zvišanja plač; včasih smo po večdnvnih pogajanjih dosegli le neznamen finančni uspeh in pridobili po 10 ali največ 15 par na uro za posamezno delovno mesto. Ob neki taki priložnosti smo izvedli tudi enourno protestno stavko, ki je popolnoma uspela.

Že naslednje leto smo podjetju predlagali sklenitev kolektivne pogodbe. Po dolgem in trdem boju in po mnogih pogajanjih smo jo vendarle sklenili, kar je bilo za delavstvo velika moralna zmaga.

Na jesen leta 1935 smo zahtevali popravno kolektivno pogodbo, predvsem pa zvišanje plač. Tu smo naleteli na najhujši odpor, ker je delodajalec vsako zvišanje plač odločno odklanjal. Po večkratnih

neuspešnih pogajanjih in nekajtedenskem zavlačevanju je delavstvo postalo zelo nezadovoljno. Na skupnem sestanku vseh delavcev smo sklenili, da podjetju pošljemo ostrejšo zahtevo za zvišanje plač in zagrozimo s prenehanjem dela, torej s stavko.

Vodstvo tovarne je delavsko zahtevo ponovno odklonilo. Delavstvo pa je še odločneje vztrajalo pri svojem sklepu in po preteku določenega roka je 11. oktobra 1935 stopilo v stavko. Organizacija stavke se je v celoti posrečila, le nekaj jih je bilo med nami, ki so javkali in se jim je delodajalec smilil. Proizvodnja se je v celoti ustavila. Že takoj prvi dan stavke smo organizirali stavkovni odbor, ki je takoj napravil razpored straž pri vseh vhodih v tovarno. Stražili smo v skupinah, menjajoč se na dve uri noč in dan ves čas trajanja stavke. Straža je imela nalogo, da ne pusti nikogar v tovarno, da bi karkoli prinašal ali odnašal iz nje. Ta naš korak v stavko pa ni samo iznenadil

delodajalca, ki tega ni pričakoval, ampak je močno odjeknil tudi v javnosti Škofje Loke. Vse pošteno delavstvo iz vseh okolišev tovarne skupaj z večino meščanov se je z našim bojem strinjalo. Le mestna buržoazija na čelu z raznimi svojimi podrepniki, žal tudi nekaterimi iz vrst delavstva, nas je zasmehovala, češ da smo se upijali od kruha, da stavka ni za v Škofjo Loko, da je to kvečjemu za Ameriko.

Strankarski voditelji, tako liberalni, predvsem pa klerikalni, so pa na vsa usta zavpili: no, sedaj so se pa pokazali komunisti. Ker se je stavka zavlekla že v par tednov, je stavkovni odbor organiziral nabiralno akcijo za stavgajoče, predvsem v živilih; akcija je uspela, ker so se okoliški kmetje izkazali kot naši zavezniki. V mestu samem je tudi večina obrtnikov pokazala, da z nami simpatizirajo. Ti so predvsem skrbeli za hrano stavkovnih straž ter v ta namen precej žrtvovali. Stavka se je prvih nekaj dni odvijala brez

Delavska stavkovna straža med stavko v tovarni klobukov leta 1935

vsakega stika z delodajalcem. Nato je vodstvo naše organizacije organiziralo pogajanja, ki so potekala v tovarni in tudi v Ljubljani pri Zadružni gospodarski banki kot lastnici tovarne Šešir, a vedno brez uspeha. Prav dobro se še spominjam enega izmed pogajanj v Ljubljani, ko smo prišli delavski zastopniki v sejno sobo Zadružne gospodarske banke, kjer nas je sprejel njen predsednik. Vpričo nas je telefonsko poklical bančne svetnike ter jim sporočil, da so komunisti iz Škofje Loke že prišli. Med stavko je bilo več masovnih sestankov z delavci, na katerih smo jih stalno obveščali o poteku dogajanj.

Po treh tednih stavke je odbor že občutil, da je delavstvo postalo nestrpno, delodajalec pa je ostal neizprosni. Zato smo se z vodstvom naše organizacije in Delavsko zbornico posvetovali, kako bi stavko pripeljali do kolikor mogoče uspešnega zaključka. Na pogajanjih, ki so sledila, je vodstvo organizacije skupaj z delavskimi zaupniki bilo prisiljeno v postavljenih zahtevah popuščati.

Tako je ob koncu 4. tedna stavke prišlo do delnega sporazuma. Sporazum je zagotovil izpolnjevanje vseh že obstoječih obveznosti delodajalca do delavstva, izključil je vsako izvajanje kakršnih koli konsekvenc, vseboval pa je tudi sklep, da se 11. novembra, točno po enem mesecu stavke, zopet začne redno delo.

Kljub temu da ni bil dosežen materialni uspeh, pa je takrat ta revolucionarna akcija imela velik moralni učinek na Škofjo Loko, ne samo na delavce tovarne Šešir, ampak tudi na drugo delavstvo zunaj Šeširja. Ta moralni uspeh je vplival na delavce v vseh drugih tovarnah v Škofji Loki, pa tudi v Kranju. Do tedaj ni bilo nikjer v okolici čutiti kakega delavskega gibanja, od tedaj naprej pa so se delavci tudi v drugih podjetjih vidno razgibali in postali zahtevnejši.

Dokaz, kako močno je ta naša akcija vplivala na vodstvo podjetja Šešir, je tudi

to, da nam je po nekaj mesecih na našo zahtevo brez kakih večjih težav in intervencij uspelo doseči povišanje plač, ker je delodajalec pač računal, da je delavstvo pripravljeno in razredno dosti zavedno ter da bi se lahko ob nadaljnjem izigravanju delavstva zgodilo isto kakor oktobra 1935.

Kako resno je delodajalec računal z našo odločnostjo, smo pa dobro občutili tudi obratni zaupniki, ki nam je pri intervencijah po stavki mnogo lažje in hitreje uspevalo uresničiti realne zahteve.

V naslednjih letih po stavki pa naša organizacija ni držala križem rok, pač pa je delavstvo ves čas izobraževala z raznimi predavanji ter kulturnimi prireditvami. K razvijanju delavske kulture je veliko pripomogla tudi knjižnica naše organizacije. Med predavatelji, ki so hodili tisti čas med nas ter nas družbeno in politično vzgajali, so bili: dr. Jože Vilfan, dr. Aleš Stanovnik, dr. Pokorn, Edi Kocbek, Srečko Žumer, Tone Fajfar, Jože Rozman in drugi.

Največji praznik za našo delavsko skupino pa je bil leta 1938, ko smo razvili svoj delavski prapor pod imenom Strokovna skupina oblačilnega delavstva Jugoslovanske strokovne zveze (J.S.Z.) tovarne Šešir Škofja Loka. Te velike delavske manifestacije se niso udeležili samo delavci loškega okraja, ampak so prišli tudi zastopniki skupine JSZ iz vse Slovenije, od Jesenic do Maribora. Prapor hrani sedaj Loški muzej.

Tako smo se borili dan za dnem, leto za letom in postajali vedno bolj zavedni in borbeni v pričakovanjih za svoje pravice. Vse pravice, ki so jih delavci že do druge svetovne vojne uveljavili, so si morali pridobiti z ostrim razrednim bojem s kapitalisti. Visoka razredna zavest delavcev tovarne Šešir se je posebej izkazala, ko je okupator leta 1941 zasedel našo domovino. Ko je bila ustanovljena OF, se je večina delavcev in uslužbencev vključila v osvobodilni boj.

Mnogi so odšli v partizane, drugi so delali doma na terenu. Precej jih je, ki se niso vrnili z bojnih položajev, iz internacije in zaporov, o čemer nam priča spominska plošča na tovarni Šešir.

Delavstvo tovarne Šešir pa tudi po osvoboditvi ni zaostajalo. Takoj smo se vključili v Enotne sindikate Jugoslavije,

zakaj delavstvo je v sindikatu imelo svojega učitelja, ki nas je na sestankih izobraževal in vzgajal v zavedne državljane, ki še danes znamo ceniti pridobitve težke štiriletne borbe, pa tudi uspeh poveljne socialne in gospodarske graditve.

Franz Logonder